

Айдралиева А.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Айдралиева А.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
Aidralieva A.A.
KNU named after J. Balasagyn
ORCID: 0009-0009-7061-7202

**КЫРГЫЗ ЖАНА АНГЛИС ТИЛДЕРИНДЕГИ ЭТИКЕТТИК СҮЙЛӨӨ АРАКЕТИНИН
МОТИВИ ЖАНА МАКСАТЫ (КУТТУКТООЛОР ЖАНА КААЛОО-ТИЛЕКТЕР)
МОТИВ И ЦЕЛЬ ЭТИКЕТА ГОВОРЕНИЯ НА КЫРГЫЗСКОМ И АНГЛИЙСКОМ
ЯЗЫКАХ (ПОЗДРАВЛЕНИЯ И ПОЖЕЛАНИЯ)
MOTIVE AND PURPOSE OF SPEAKING ETIQUETTE IN KYRGYZ AND ENGLISH
LANGUAGES (CONGRATULATIONS AND WISHES)**

Кыскача мүнөздөмө: Макалада кыргыз жана англис тилдериндеги этикеттик сүйлөө аракетинин мотиви жана максаты каралды. Кыргыз жана англис тилдеринде ыраазычылыкты каалоо-тилек менен билдирүү жакынкы убакка чейин улуулардын сөзүнө мүнөздүү болгон. Азыркы мезгилде абал өзгөрүп, каалоо-тилек, ыраазычылык билдирүүлөр, кудайдын кудуретинин өзүнө кайрылуу иретинде айтуу күч алууда. Кыргыз жана англис тилдеринде куттуктоо жана каалоо-тилекте төмөнкү формула туюнтулат: “мен” – “кимге” – “эмнени”- “каалайм. Темабыз боюнча ар тараптуу ойлорду анализдеп олтуруп, төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга туура келди: ошентип, куттуктоолор, каалоолор, баталар, билдирүүлөр эки тилде тең этикеттик формулалардын бир түрү. Бул “маданий булактын” кеп этикетинин коммуникативдик ишке ашырылышын стандарттуу формулаларын колдонуу менен сүйлөө актыларын түзөт.

Аннотация: В статье рассмотрены мотив и особенности речевого этикета на кыргызском и английском языках. Выражение благодарности на кыргызском и английском языках до недавнего времени было характерно для речи старейшин. В наше время ситуация меняется, набирают силу пожелания, выражения благодарности, высказывания в форме обращения к силе Божией. В кыргызском и английском языках в поздравлениях и пожеланиях выражается следующая формула: «Я» – «кому» – «что» – «хочу». Проанализировав различные мнения по данной теме, пришли к следующему выводу: поздравления, пожелания, благословения, послания являются разновидностью этикетных формул на обоих языках. Создаются речевые акты с использованием стандартных формул коммуникативной реализации речевого этикета «культурного источника».

Abstract: The article discusses the motive and purpose of etiquette speech in Kyrgyz and English. Expressing gratitude in Kyrgyz and English until recently was typical of the speech of elders. Nowadays, the situation is changing; wishes, expressions of gratitude, and statements in the form of an appeal to the power of God are gaining strength. In the Kyrgyz and English languages, congratulations and wishes are expressed by the following formula: “I” – “to whom” – “what” – “I want”. After analyzing various thoughts on our topic, we had to come to the following conclusion: Thus, congratulations, wishes, blessings, messages are a type of etiquette formulas in both languages. He creates speech acts using standard formulas for the communicative implementation of speech etiquette of a “cultural source”.

Негизги сөздөр: кептик акт; формула; пикир; коммуникатив; маалымат; лингвист; мотив; каалоо; куттуктоо; ыраазычылык.

Ключевые слова: речевой акт; формула; мнение; коммуникатив; информация; лингвист; мотив; желание; поздравление; благодарность.

Key words: speech act, formula, opinion, communicative, information, linguist, motive, desire, congratulation, gratitude.

Куттуктоо коомдук жана маданий компоненти менен олуттуу жана адамдардын сүйлөө өз ара аракеттенүүдөгү маанилүү ролу менен концепт катары каралышы мүмкүн жана туруктуу эмес, себеби, алар кандайдыр бир «маанилердин «түйүнү» болуп саналат. Куттуктоолордун мааниси белгилүү бир коом үчүн жалпы болгон «жашоо-тиричилигинде», ар бир улуттун жарандарынын жүрүм-турум стереотиптеринин негизинде түзүлөт.

Н.М. Шанский өзүнүн сөздүгүндө «куттуктоо» – бул здоровье – ден соолуктан алынган префикс, ал өз кезегинде ден соолук деген сөзгө уланган -ити суффиксинин жардамы менен жасалган деп аныктаган. Демек, бул сөз түзмө-түз «ден соолук каалайм» дегенди билдирет.

Дагы бир пикир алышууну уюштуруунун башкы маселелеринин бири бул – адамдын кептик маалыматын билдирүүдөгү жүрүм-туруму, кеби. Функционалдык коммуникативдик актылардын катышуучуларынын прагматикалык баарлашуусун изилдөөдө кептик кыймыл-аракеттин максаты жана мотиви мааниси чоң. Белгилүү лингвисттердин, педагогдордун изилдөөлөрүндө (Зимняя И.А. Педагогическая психология.) Мотив – кеп ишмердүүлүгүнүн негизги булагы катары каралат. Ар бир маалымат адамдын муктаждыктары үчүн жооп берген жана анын ишмердүүлүгүн жетектөөчү мотив экенин түшүнүүгө негизделет, ал үчүн баяндамачы аракет кылышы керек.

Сусов И.П. өзүнүн эмгегинде - мотивдер дайыма эле иш-аракеттин субъекти тарабынан ишке ашырыла бербейт. Аларды иштин өзүн талдоо менен аныктоого болот. Субъективдүү түрдө алар кыйыр түрдө – максатка умтулуу, каалоо түрүндө аракеттенишет. Акыркы тезис «адамдын иш-аракетинин мотиви табигый түрдө алардын максаты менен байланышкан, анткени мотив импульс же каалоо болуп саналат» деген жобону тастыктайт. Ключев Е.В. болсо «Бирок, адамдын жүрүм-турумунун мотивдери менен максаттары дал келбеши мүмкүн. Максат адамдын эмнеге умтулуп жатканын, ал эми мотиви – эмнеге ушуга умтулуп жатканын көрсөтөт». Ошондой эле илимпоздор «максат» категориясын чечмелөөгө болгон кызыгуулары дагы күчтүү. Мындай анализдин натыйжаларынын бири – куттуктоонун, каалоолордун маанисин тандоо. Максат коммуникативдик, прагматикалык жана психологиялык пландагы көрүнүш катары чечмеленет. Максаттын маңызы жөнүндө ар кандай пикирлерди (Кобозева, Вальполом, Мыркин В.Я.) жалпылап, максат түшүнүгүн «мааниси» лексемасынын экинчи мааниси менен байланыштырып, «бир нерсенин рационалдуу негизи» деп түшүнүүгө болот. Өз кезегинде В.Я. Мыркин сөздүн маанисинин маңызын талкуулап, маани мазмундан жана ниеттен турат деген жыйынтыкка келет. Анын көз карашы боюнча, интенционалдык категориясы – сөздүн максатын, ниетин гана эмес, анын мотивин да камтыган татаал көрүнүш.

Кыргыз жана англис тилдеринде ыраазычылыкты каалоо-тилек менен билдирүү жакынкы убакка чейин улуулардын сөзүнө мүнөздүү болгон. Азыркы мезгилде абал өзгөрүп, каалоо-тилек, ыраазычылык билдирүүлөр, кудайдын кудуретинин өзүнө кайрылуу иретинде айтуу күч алууда. Мисалы «Кудай колдосун!, Кудай кааласа!» ж.б. Ыраазычылыкты каалоо-тилек айтуу менен билдирүү оозеки кепте көбүрөөк кездешет, бирок жазуу жүзүндө да болушу мүмкүн. Шанский өзүнүн сөздүгүндө «куттуктоо» – бул здоровье – ден соолуктан алынган префикс, ал өз кезегинде ден соолук деген сөзгө уланган -ити суффиксинин жардамы менен жасалган – деп аныктаган. Демек, бул сөз түзмө-түз «ден соолук каалайм» дегенди билдирет. Мисалы музейлерде, айрым коомдук мекемелерде атайын жауу, куттуктоо, арноо китепчелери болот. Окумуштуу И. Артюнова айтымында каалоо-тилектер, куттуктоолор кээде жашыруун формада болушу да мүмкүн. Айрым учурда «айтылып жаткан нерсеге» – лингвистикалык каражаттар аркылуу түздөн-түз туюнтулган билдирүүнүн

мазмуну карама-каршы келет. Негизинен жазылган куттуктоо, каалоолорго караганда «адамдагы айтылбай калган ой маанилүү болуп эсептелет». Коммуниканттын ичинде калган пикири – бул сүйлөп жаткан адамдын иш жүзүндө эмнени айткысы келгени, билдирүүсү, аң-сезимдеги чыныгы маңызы максаты жана мотиви, ал эми «айтылган, жазылган нерсе» каражат гана. Мисалы конок үйү, тарых музейинин шарты ойдогудай болбой калды. Бирок жазуу китепчесине жакшы пикирлерди жаздык. Ал эми маанилүү мотив менен максат жашыруун көмүскөдө калды.

Куттуктоо, кимдир-бирөөнү куттуктоо, кандайдыр бир ийгиликтери менен куттуктоо; Жаңы жыл менен куттуктоо; Туулган күн менен куттуктоо. Кыргыздар жаңы жылды минтип куттукташат: Жаңы жыл жыкшылыктын жылы болсун,

Төрүбүзгө бакыттын кушу консун!

Ырыскысын аябай Кудай таалам,

Тоодой кенен кампабыз данга толсун.

Элибизде пейили тарлар азайсын,

Кыз-жигиттер сүйүшүп кат алышсын.

Мээрим берип, жараткан кудуреттүү,

Оорулуулар онтогон сакайышсын [3].

Иргенден май агып турсун, иргелген досторун келип, сайран курсун» – деп куттукташат [1]. Мисалы, бала төрөлгөндө кыргыздар: Аман-эсен эр жетип, башына алтын куш консун.

Ал эми Ушакованын сөздүгүндө куттуктоо терминине мындайча мүнөздөмө берилген: Куттуктоо – (алып келүү, алуу) – ийгиликтүү, майрамдарда атайын куттуктоо үчүн түзүлгөн текст; Почта аркылуу куттуктоолорду алыңыз. Куттуктоо – кимдир бирөөгө, бир нерсеге кубаныч сезимин билдирүү, кандайдыр бир жагымдуу учурга же окуяга байланыштуу учурашуу ийгилик менен, ыйгарылган сыйлыктар, жеңиш күнү менен, туулган күнү менен куттуктайм. Birthday girl, today's your day! Time to eat cake, sing songs and play! There are so many ways to have birthday fun. Here's hoping you get to do every one! I wish you happy birthday and hope you will have a great day! (Мен сени туулган күнүң менен куттуктайм жана бул күндү жакшы өткөрөт деп ишенем).

Келечеги кең болуп,

Бак-таалайга туш болсун,

Эр азамат уул болсун [4]. Жогорудагы мисалды карап олтуруп, биз максат менен мотив этикеттик белгилерди аныктоочу негизги факторлордон экендигин дагы бир жолу баса белгилейбиз. Е.В. Вдовина өзүнүн диссертациялык ишинде куттуктоо концепттерин мындайча аныктаган: Оң сезимдерди жана эмоцияларды билдирүү; Ырахат, кубаныч; Көңүл буруу; Жакшы ниет; Сыйлоо, сүйүү жана баалоо белгиси; Чакырылган адамдын сезимдерин билдирүү; Майрамдык иш-чарага карата айтылган жакшы сөздөр, салтанаттын баатырына айтылган каалоо [2]. Мээрим берип, жараткан кудуреттүү, Оорулуулар онтогон сакайышсын. Этикеттин типтүү кырдаалдарына саресеп салып, төмөнкүдөй жалпы максаттарды жана мотивдерди белгилөөнү туура таптык: кептик баарлашууну уюштуруу, коммуникацияны улантуу же үзгүлтүккө учуратуу, коммуникациянын ыңгайлуулугун камсыздоо жана сактоо, конфликттик кырдаалдардын алдын алуу, болтурбоо, жагымдуу болууга аракеттенүү, маектешине жакшы таасир калтыруу, ыраазычылык билдирүү, суктандыруу, сый-урматка ээ болуу ж.б. “Иргенден май агып турсун, иргелген досторун келип, сайран курсун” – деп куттукташат. Мисалы, бала төрөлгөндө кыргыздар:

“Аман-эсен эр жетип, башына алтын куш консун.

Келечеги кең болуп, бак-таалайга туш болсун,

Эр азамат уул болсун.” Ошол эле учурда билдирүүнүн авторунун коммуникативдик максаты – билдирүүнүн текстинин ички да, тышкы да формасын, анын мазмунунун структурасын жана тилдик каражаттардын уюштурулушун көбүнчө аныктайт.

Ар бир улуттун эзелтеден калыптанып калган куттуктоо маданияты бар. Англис жана кыргыз тилдеринде эки жаштын баш кошуу тоюнда айтылуучу куттуктоолор өтө арбын. Кыргыздарда:

Алла берген ак өргөнөр жапжаңы,
Бул кубаныч эшигин кең ачканы.
Ушул үйдөн силер үчүн ар дайым,
Жакшы күндүн ата берсин ак таңы.
Эки жаш кармашкан колуңар бекем болсун!
Эгин эгээрде колуңарга кетмен болсун!
Ороорго колуңарда орок болсун!
Орооңорго түмөн байлык топтолсун!
Жашоонор до чексиз өмүр болсун!
Куттуу болсун ак никелүү тоюңар.
Орундалсын көптөн күткөн оюңар,
Келечекке карай кадам таштаган.
Шыдыр болсун, ачык болсун жолуңар!
Жолуңарга эч ким тоскоол болбосун,
Жашооңорго ынтымактар орносун.
Кош теректей бирге өсүп экөөңөр,
Корооңордо наристелер ойносун! [5].

There are so many ways to have birthday fun. Here's hoping you get to do every one! I wish you happy birthday and hope you will have a great day! (Мен сени туулган күнүң менен куттуктайм жана бул күндү жакшы өткөрөт деп ишенем). Кеп этикетиндеги «максат» жана «мотив» түшүнүктөрүн талдоого жана аныктоого аракеттендик. Бири-биринерге: «Силерден артык эч нерсе жок!» – деп куттук сөзү айтылат англис тилинде. Жыйынтыктап айтканда, коомдогу аң-сезимдүү жан болгондуктан максаттуу-багыттуу ишмердүүлүк адам баласына гана мүнөздүү. Коммуникативдик шартта айтылган ойдун жыйынтыгын алууга мүмкүнчүлүк түзүлгөндүктөн, «максат» жана «мотив» айтылган кептин маанилүү прагматикалык параметри болуп саналат. Чакырылган адамдын сезимдерин билдирүү; Майрамдык иш-чарага карата айтылган жакшы сөздөр, салтанаттын баатырына айтылган каалоо. Белгилүү бир тематикалык мазмундун тегерегинде анын катышуучуларынын өз ара аракеттенүү процесси катары берилген коммуникативдик актынын жүрүшүндө «максат» айтуучунун өзүнүн сүйлөө ишмердүүлүгү аркылуу белгилүү бир натыйжаларга жетүү каалоосу менен шартталган.

Кош теректей бирге өсүп экөөңөр,

Корооңордо наристелер ойносун! Айрым учурда маектешинин оозеки, жазуу гана эмес оюнда калган маалыматтар да болушу мүмкүн. Бул маселеде тилчи Е.В. Клюевдун пикирин толук колдоого негиз бар: «Демек, коммуникативдик актыдагы максат жана мотив өзүнүн ичине адресаттын кептик кайрадан адресантка кыймылынын билдирген «стратегиялык жыйынтыгы».

Жыйынтыктап айтканда, коммуникациядагы максат жана мотив баарлашкан адамдардын ортосундагы билдирүү жа жооп алуу багытындагы кептик ишмердүүлүк болуп саналат. Ошондой эле коммуникативдик процесстин «кырдаалдык көрүнүш» жана «социалдык жагдай» сыяктуу процесстеринин мазмунуна күчтүү таасирин берүүчү кеп ишмердүүлүгү, интенциясы. «Кеп актыларынын теориясы лингвистикалык прагматиканын өзөгүн түзөт жана белгилүү бир коомдо кабыл алынган сүйлөө жүрүм-турумунун принциптерине жана эрежелерине ылайык аткарылуучу максаттуу кеп аракети» - деп Н.Д. Артюнова белгилегендей, тилдик каражат катары изилдөөгө алынат. Ал эми Н.Формановская «Кеп актылары ар дайым угуучу менен сүйлөөчүнүн маалымат берүүгө жана мазмундуу билдирүүсүнө багытталган бетме-бет жолугушуп баарлашуусу» – деген пикирин билдирген. Чындыгында адресатка маалымат берүүчү жана таасир этүүчү кептик этикетти ишке ашыруучу кептик кыймыл-аракет (акт) баарлашуучулардын коммуникативдик, социалдык өз ара кызматташуусун жөнгө салат. Лингвистикалык адабиятта кеп актыларынын типологиялык системасын түзүү аракеттери көрүнүктүү илимпоздордун илимий иштеринде кезигет. Окумуштуулар түзгөн классификацияларга кеңири токтолбойбуз, анткени бул

биздин изилдөөбүздүн алкагына кирбейт. Диссертациялык ишибиздин темасы кыргыз жана англис тилдериндеги куттуктоо, каалоо-тилек этикеттери болгондуктан, аталган түшүнүктөрдүн кептик актыларына кайрылабыз. Кептин формалдуу каражаттарынын жардамы менен куттуктоолордун, каалоолордун актыларын баяндамачы өзү түзөт. Куттуктоолорду жана каалоо-тилектерди айтууда баяндамачы угарманга ушундай жол менен айткан тилектештиги экинчисине жагымдуу болуп, оң эмоцияларды жаратат. Каалоо, куттуктоо, саламдашуу, кечирим суроо, көңүл айтуу ж.б. Каралып жаткан көз караш, биздин оюбузча, логикалуу, анткени «экспрессивдүү» деген аталыштын өзү тилдин экспрессивдүү функциясы ишке ашкан сүйлөө актысын туюндурат. Кеп актыларында куттуктоо жана каалоо-тилектер жеке, үй-бүлөлүк, туугандык жактан гана болбостон, расмий, мамлекеттик, жамааттык куттуктоолор дагы көп. Мисалы 1 – июнда президент Садыр Жапаров «Наристе» II Эл аралык балдар фольклор фестивалынын ачылыш аземине катышкандагы куттуктоо сөзүнө көңүл буралы: “Урматтуу балдар! Эл аралык «Наристе» фестивалынын ардактуу катышуучулары! Сиздерди Балдарды коргоонун эл аралык күнү жана II Эл аралык «Наристе» балдардын фольклордук фестивалынын ачылышы менен чын дилимден куттуктайм! Урматтуу коноктор, күнөстүү Кыргызстанга кош келиңиздер!” «Жашыл шаар» деп аталган Бишкек дагы эле жылмайып, меймандос, улуттар аралык достукту чыңдоого салым кошуп жаткан жаш конокторду тосуп алууда. Биз буга абдан кубанычтабыз. Жан дүйнөнүн, боорукердиктин, келечекке болгон үмүттүн эң сонун майрамына айланган «Наристе» фестивалына катышуу биз үчүн чоң бакыт жана кубаныч! Балдар ар бир элдин, ар бир мамлекеттин келечеги, кыялы жана үмүтү! Өлкөнүн президентинен баштап карапайым жаранга чейин «балдар келечектин кожоюну» деген ойдо болгон ар бир адам башынан балдарга кам көрүп, татыктуу тарбия, терең билим берип, атуул болушун тилеп келет. Балдардын бүгүнкү «Наристе» эл аралык фестивалы өзгөчө майрам, өзгөчө окуя. Балдар жылмаюу менен балалыгыбызды эске салып, өзгөчө жылуулук чачышат. Бул ар бир адамдын жашоосундагы эң маанилүү кадам. Мында президент балдарга жарык маанай, үмүт жана ишеним тартуулады. Ушундан улам кептик акт бул-жалпы түшүнүктүү тилдик кодуна таандык ар түрдүү үн менен сүйлөө, тилдин грамматикасынын эрежелерине ылайык сөз жаратуу, айтуудан мурда максаттуу багыттоо, угуучунун аң-сезимине оң таасирин тийгизүү, жаңыча жагымдуу кырдаалды жаратуу – десек жаңылышпайбыз. Ошондой эле кеп актыларынын функциясын иллюкутивдик күч катары баса белгилеген. Иллюкутивдик күчтүн этиштери деп куттуктоону, каалоону жана кечирим суроону эсептеген. Куттуктоонун жана каалоо-тилектин багыты кандай? Иллюкутивдик максаты эмнеде? Деген суроо туулат. Н.И. Формановская иллюкутивдик күч тууралуу мындайча пикирин билдирген: Кептик пикир алышуудагы куттуктоонун жана каалоо-тилектин негизги багыты-коммуниканттын инсан аралык мамилесин жөнгө салуу. Куттуктоо жана каалоо-тилектер башка угуучуга карата, маалымат берүү боюнча, жагымдуу жагдайды түзүү үчүн ишке ашырылуучу белгилердин татаал системасына кирет. Лингвисттин айтымында кептик актынын жаралышы айтуучунун жеке максатынан алыс: ал аныкталган негизде өзүнүн кабыл алуучусуна таасир этүү үчүн, перлокутивдик жемиштүүлүккө жетүү үчүн, башкача айтканда, өзүнүн перлокутивдик максатын аткарууну көздөйт. Перлокутивдик эффектүүлүктө сөздөр конкреттүү лингвистикалык каражаттар менен туюнтулбайт, бирок ал кеп актынын формаларынын ниеттенген коммуникативдик оюн билдирүү формасын тандоо аркылуу ишке ашат. Демек, кайрылуучунун тигил же бул тилдик материалды конкреттүү коммуникациялык кырдаалда ишке ашыруу үчүн артыкчылык берүүсү жөнүндө маселени кароодо айтуучунун ички ойлору эске алынат. Куттуктоо жана каалоо-тилек кеп актыларында негизги максат-угуучунун турмушундагы жагымдуу кырдаалды жаратуу, ошол окуяга карата угуучунун кызыгуусун пайда кылуу, кубаныч тартуулоо, колдоо жана маанайын көтөрүү. Ошондой эле куттуктоо менен каалоо-тилек уккан адам сыймыктанышы, барктуу, ардактуу, кубанычта, үмүттүү болушу дагы кеп актысынын перлокутивдик максатына кирет. Куттуктоо, каалоо-тилектерди айтуу үчүн адресант угуучунун кырдаалына карата куттуктоочу формулаларды: биринчиден майрамдык учурду эске алуусу, экинчиден

ошол окуяга карата материалдык, белекти даярдашы, темага байланыштуу куттуктоолорду, каалоолорду тандап алышы. Куттуктоочу угуп жаткан адресатка негативдүү маанайды жаратпашы керек жана коммуникативдик жакын мамилени күчөтүшү керек. Кээде бири-бирине салкын мамиледе, таарынышкан адамдар болсо, куттуктоо, каалоолор реалдуу баарлашууда оптимисттик маанайды, жылуу мамилени, кечиримдүүлүктү жаратышы мүмкүн. Биз жогоруда баса белгилегендей, англис тилиндеги куттуктоолор кыргыз тилдегиге караганда узак, кээде ыр формасында берилет. Айрыкча үй-бүлөлүк майрамдарда баланын туулган күнүн, үйлөнүү тойлорду, торколуу жаш тойлорду белгилешип, сансыз куттуктоолорду, каалоо-тилектерди арнашат. Кыргыз тилиндеги эненин, атанын туулган күндөрүн куттуктоону алалы: Ардактуу апакебайым! Бүгүнкү туулган күнүңүз кут болсун! Дилиңер таза болуп, ыйман-ызаат, ыракым күтсөнөр элге сулуу да, акылдуу да болуп көрүнсөнөр деген насаатыңар менен өнүп-өсүп, эми ошол акылыңарды балдарга үйрөтүп жатабыз. Көрөр күн, ичер сууңар мол болсун, апакебай. Ардагыбыз атаке. Сизди Улуу Ата мекендик согуш жылдарында оруктагы опсуз түйшүктү аркалашып, эртелеп эр жеткен үчүн күнү бүгүнкү кыйынчылыкка муюбай, бизге кайрат, дем болуп турганыңызга өзүбүздү бактылуу сезебиз! Ылайым жеңиш туусун ыргап, калк арасында жүрсөнөр ырыскыбыз тоодой! Төрүбүздүн куту болуп, узак жашаңыз! Бар болуңуз! Ардактуу абаке! Алтымыш жаш торколуу тоюңуз куттуу болсун! Ата салтын ыйык туткан, Ата конушун ардактаган алтын башыңызга тагдыр жаңы келген келиндей аярлаган, улан-кыздарга ак батасын даярдаган акылман карылыкты ыйгарсын! Жайдыр-кыштыр байбичеңиз менен бак аралап, кой жорго салган асыл жаның аман-эсен аша берсин Көкарт, Музарт кош даванын, балдарыңыздын убайын, элдин сый-урматын көрүп, тата бергин жүрөк даамын! Бар болуңуз! Окумуштуу Д.Ф. Комаров «куттуктоо» менен «каалоо-тилектин» айырмасын анализдөөгө аракеттенген. Алардын ортосундагы айырма убактылуу референцияда жана экөө эки башка аспектиден каралаарын айткан. Ошондой эле «Каалоо-тилектер угуучунун келечегиндеги бактылуулукту, байлыкты, жакшылыкты тилесе, куттуктоолор белгилүү окуяга карата угуучуну кубандыруу, маанайын көтөрүү үчүн гана айтылат» – деген ой менен жыйынтыктаган. Окумуштуунун айткан пикирин жүйөлүү деп эсептейбиз. Себеби, каалоолордун мазмуну терең жана келечегеги убакытка арналат. Куттуктоо болсо кандайдыр бир фактынын негизинде жаралат жана учур талабынын маанисине туш келет. Мисалы: I wish you to be good and kind person! Мен келечекте сенин жакшы адам болушунду каалайм! With all my mind I wish you a good career and happy life! Келечекте сага жакшы карьераны жана бактылуу жашоону каалайм! Кыргыз тилинде сүннөткө олтурган балага каалоо-тилек, бата мындайча берилет: Оо жараткан! Бул перзентти мусулман кыл! Көп жашатып узун жан кыл! Жалкоо болбой, эмгекчил болсун! Жасаган иши өрнөктүү болсун! Мисалдардан көрүнү тургандай, кыргыз жана англис тилдеринде каалоо-тилектер адамдын кийинки жашоосуна карата айтылган ниеттер менен коштолот. Ал эми кыргыз жана англис тилдеринде туулган күндү, жаңы жылды, диплом алган күндү, жумушка орношкон күндү, жаңы үйгө кирген ж.б. белгилүү окуяларга карата айтылуучу жылуу сөздөр куттуктоо болуп саналат. Кошумчалай кетсек, куттуктоолор жана каалоо-тилектер адамдардын баарлашуусунда көп жолу болгон сүйлөө актылары болуп саналат, бул РЭнин эң маанилүү категорияларынын бири, мында ак ниет жана дарек ээсине болгон урмат-сый ачык көрүнүп турат. Куттуктоонун, каалоолордун интенциялык мааниси жана иллюкуциялык функциясы тиешелүү коммуникативдик-семантикалык топто айтылат. Кыргыз жана англис тилдеринде куттуктоо жана каалоо-тилекте төмөнкү формула туюнтулат: «мен» – «кимге» – «эмнени» – «каалайм». Темабыз боюнча ар тараптуу ойлорду анализдеп олтуруп, төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга туура келди: Ошентип, куттуктоолор, каалоолор, баталар, билдирүүлөр эки тилде тең этикеттик формулалардын бир түрү. Бул «маданий булактын» кеп этикетинин коммуникативдик ишке ашырылышын стандарттуу формулаларын колдонуу менен сүйлөө актыларын түзөт. Кыргыз жана англис тилдеринде куттуктоолор менен каалоолор зат атооч жана этиштен турат. Бизди куттуктоолор, каалоолор кептин этикеттик аракети катары кызыктырат, ал сөз байланышында түрдүү билдирүүлөр менен камтылган:

1) сүйлөө актыларында (негизинен диалогдук өз ара аракеттенүүдө);

2) сыпаттамаларда (кептин нааративдик режими).

Кыргыздарда баланын төрөлүшү маанилүү жана кубанычтуу окуя катары эсептелинген. Аны кыргыз элинин макалдарынан да байкоого болот. – Балалуу үй – базар, баласыз үй – мазар, – Балалуу үй – падышалуу үй, – Адамдын мөмөсү – бала делинип, жаңы үйлөнгөн жубайлардын төшөгүнө көп балалуу, орун-очок алган байбичелерди оонатып – Уччу узарып, тукумуң көбөйсүн!, – Бала чакалуу болгула деп ырымдап, бата беришкен [6].

Жалпы жолунан, «куттуктоолор» жана «каалоо-тилектер» массалык коммуникацияда сансыз орунду ээлейт, ошондой эле эмоционалдык функцияны аткарат, билдирүүчү менен кабыл алуучунун ар тараптуу (жасалма, чын жүрөктөн, кубанган) мамилелерин билдирет. Англис жана кыргыз тилиндеги кеп актыларындагы куттуктоолорду, каалоолорду эмоциялык берүүдө аффиксттер, кайталоолор, интонация, үндүн темри ж.б. эмоцияны күчөтүүчү каражаттар пайдаланылат.

Колдонулган адабияттар

1. Ашымбаев К. Улуу сөз-уюткусу // «Эркин –Тоо» ААК. – Бишкек, 2014, № 44, 26-б.
2. Вдовина Е.В. Поздравление и пожелание в речевом этикете: концептуальный и коммуникативный анализ: дисс. канд. филолог. наук. – Москва, 2007.
3. Айдралиева А.А. Кыргыз жана англис тилдериндеги куттуктоо концептинин маанилик жактан бөлүнүшү // Вестник КНУ, 2023, №2 (114), 296-303-бб.
4. Турумов Д. Тосттор, каалоолор, макал-лакаптар. – Бишкек: ОАО “Эркин-Тоо басмаканасы.
5. Эстебесов Э. Баталар, тосттор. – Бишкек, 2015, 84-156-бб.
6. Думанаева М.Г., Каролова А.М. Кыргызские распространённые суеверия, их природа и воспитательное значение // Вестник КНУ, 2023, №3 (115), 11-б.
7. <https://vestnik.knu.kg/wp-content/uploads/20233/07>

УДК 81.3

DOI 10.58649/1694-8033-2024-4(120)-84-93

Алиева С.А¹, Мусабаева З.Т.
Ж. Баласагын атындагы КУУ,
М. Тынышпаев атындагы АЛТ университети
Алиева С.А., Мусабаева З.Т.
КНУ имени Ж. Баласагына
АЛТ Университет имени М.Тынышпаева
Aliyeva S.A., Musabaeva Z.T.
KNU named after J. Balasagyn
ALT University named after M. Tynyshpaeva

ORCID: 0000-0001-6224-4770¹

АНТРОПОЦЕНТРИК МАКАЛ-ЛАКАПТАР

(англис жана түрк тилдериндеги "эмгек" тематикалык тобу)

АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

(тематическая группа «труд» в английском и тюркских языках)

ANTHROPOCENTRIC PROVERBS AND SAYINGS

(thematic group "labor" in english and turkic languages)

Кыскача мүнөздөмө: Макалада түрк элдеринин эмгек темасына байланыштуу